

Ekonomisk organisering

Ekonomisk teori har traditionellt i första hand varit en teori om marknader eller, mer exakt, en teori om marknadspriser. Men det finns åtminstone två skäl till att ekonomisk teori behöver utvecklas bortom pristeorin. För det första, marknader kan bara fungera väl om det går att formulera bindande kontrakt. Vi behöver därför förstå de institutioner som stödjer marknaderna. För det andra, en stor del av all ekonomisk aktivitet sker vid sidan av marknaden – inom hushåll, föreningar, myndigheter och andra organisationer. Därför behöver vi teorier om varför dessa institutioner uppstår och hur de fungerar.

Årets pristagare har haft avgörande betydelse för att etablera ekonomisk organisering som ett centralt forskningsområde. **Elinor Ostrom** har beskrivit de regler och strukturer som styr hur gemensamma resurser utnyttjas av brukarföreningar. **Oliver Williamson** har lanserat en teori som förklarar varför vissa transaktioner sker inom företag i stället för på marknader. Härigenom har de fördjupat vår förståelse av de institutioner som fungerar vid sidan av marknaden.

Att förvalta gemensam egendom

Många naturresurser såsom fiskbestånd, betesmarker, skogar, sjöar och vattentäkter, förvaltas som gemensam egendom, där många brukare använder resursen. Erfarenheterna från dessa samfälligheter är viktiga om vi ska kunna bromsa förstörelsen av vår naturliga miljö och förhindra att resursbestånd kollapsar. Ostroms arbeten ger allmängiltiga lärdomar om de mekanismer som möjliggör samarbete i mänskliga samhällen.

Det hävdas ofta att gemensamt ägande medför överexploatering av naturresurser, och att resursutnyttjandet därför bör begränsas genom att resurser privatiseras eller genom offentliga regleringar, som skatter eller kvantitativa restriktioner. Det teoretiska argumentet är enkelt: varje brukare ser enbart till sina privata kostnader och intäkter och bortser från de negativa verkningarna på andra.

Med stöd i ett stort antal empiriska studier har emellertid Elinor Ostrom funnit att gemensamt ägda resurser ofta förvaltas förvånansvärt väl. Det gängse teoretiska argumentet mot gemensamt ägande tycks vara alltför enkelt. Det bortser från att brukarna själva kan skapa regelsystem för att förhindra överexploatering liksom mekanismer för att kontrollera att reglerna följs. Standardargumentet bortser också från de praktiska problemen med privatisering och offentliga regleringar.

Misslyckad kollektivisering och privatisering

Ett illustrativt exempel på Ostroms teser är skötseln av betesmarker i det inre av Asien. Forskare har studerat satellitbilder av Mongoliet och angränsande delar av Kina och Ryssland. Regionen har historiskt dominerats av nomader som låtit sin boskap flytta runt. I Mongoliet levde dessa brukningsmetoder kvar ännu på 1990-talet, samtidigt som angränsande områden i Kina och Ryssland – med liknande naturliga förutsättningar – genomgått radikala omorganiseringar. I dessa länder infördes statliga kollektivjordbruk, där de flesta brukarna bodde permanent. Resultatet blev att betesmarkerna förföll, såväl i Kina som i Ryssland.

Under början av 1980-talet, i ett försök att stoppa resursförstörelsen, upplöstes de kinesiska folkkommunerna och stora områden i Inre Mongoliet privatiserades. Enskilda hushåll tilldelades avgränsade jordlotter. Även denna politik uppmuntrade dock permanent snarare än rörligt utnyttjande av marken, och följden blev att markförstörelsen fortsatte. Satellitbilderna visar tydligt hur både kollektivisering och privatisering lett till sämre resultat än traditionell skötsel baserad på brukarnas självorganisering.

Misslyckad modernisering

Det finns många andra exempel på hur brukarförvaltning av lokala resurser har varit mer framgångsrik än när utomstående sökt styra verksamheten. Ett slående exempel gäller bevattningssystem i Nepal, där lokal förvaltning framgångsrikt hade fördelat tillgången till vatten mellan brukare under långa tider. Dammarna var dock små och primitiva, ofta byggda av sten, lera och trä. På många ställen har därför den nepalesiska staten, med stöd av utländskt bistånd, byggt moderna dammar av stål och cement.

Trots att de tekniskt har fungerat väl har många av dessa projekt misslyckats. Anledningen är att mer hållbara dammar kräver mindre underhåll och därför minskar behovet av samarbete. Banden mellan olika brukare bryts då, och brukare med mark uppströms kan därför lägga beslag på en oproportionerlig andel av vattnet utan att riskera repressalier från dem som ligger nedströms. I slutändan har skördarna ofta blivit bättre i områden som har bevattnats från de primitiva dammarna än från de moderna.

Båda dessa exempel är hämtade från fattiga regioner, men Ostroms resultat är mer allmän- giltiga. Hennes första studie avsåg förvaltningen av grundvatten i Kalifornien och ledde till liknande slutsatser beträffande brukarnas roll i att skapa ändamålsenliga institutioner.

Aktivt deltagande avgörande

Även om Ostrom själv har utfört flera fältstudier, är hennes viktigaste bidrag att hon har sammanställt och analyserat information från en rad olika källor om förvaltningen av gemensamma resurser världen över. Genom att systematiskt jämföra lyckade och misslyckade system har hon kunnat dra generella slutsatser.

Lärdomen är inte att brukarförvaltning alltid är att föredra framför andra former av organisering. Det finns många exempel på att resultaten blir bättre genom privatisering eller offentlig reglering. Ett exempel är att oljetillgångarna i Texas och Oklahoma tidigare har överutnyttjats, eftersom de inte var överförda i privat ägo. Ostroms huvudbudskap är i stället att gemensam egendom ofta förvaltas genom regler och procedurer som utvecklats under lång tid och som är mer subtila än utomstående – både politiker och forskare – har insett.

Elinor Ostrom har inte bara visat att självförvaltning ofta fungerar väl. Hon har också klarlagt vad som utmärker framgångsrika system. En avgörande faktor är att brukarna är delaktiga såväl i att bestämma reglerna som att se till att de efterlevs. Regler som införs utifrån eller dikteras av mäktiga grupper bland brukarna har mindre legitimitet och följs inte lika väl. Likaså fungerar regelövervakningen bättre om den sköts av brukarna själva än av utomstående. Dessa principer står i stark kontrast mot den vanliga uppfattningen att övervakning och sanktioner är statens ansvar och bör skötas av offentliga tjänstemän.

Ett intressant resultat från fältstudierna är att brukarna själva är villiga att se till att reglerna följs och att utdela sanktioner, trots att deras egen nytta är obefintlig. För att bättre förstå varför det är så har Elinor Ostrom utfört nydanande laboratorieexperiment. De visar att många människor är villiga att ta på sig privata kostnader för att bestraffa dem som bryter mot gemensamma normer.

Marknader eller hierarkier

I moderna samhällen sker en stor andel av den ekonomiska aktiviteten inom företag. Oliver Williamson har fördjupat vår förståelse av varför så är fallet. Hans forskning har lärt oss att betrakta marknader, företag, föreningar, myndigheter och till och med hushåll utifrån hur de hanterar och löser intressekonflikter.

Varför finns det storföretag? Skulle vi inte alla kunna vara egenföretagare och sälja våra varor och tjänster på marknaden? Ronald Coase, som fick 1991 års ekonomipris, föreslog ett allmänt svar på den frågan för mer än sjuttio år sedan. Enligt Coase tenderar företag att uppstå på grund av att transaktionskostnaderna, dvs. kostnaderna för att byta varor och tjänster, är mindre inom företag än på marknaden. Men vilka är dessa kostnader som bestämmer balansen mellan marknader och hierarkiska organisationer? Coase hade bara ett embryo till svar på denna svåra fråga.

Ett bra svar borde bland annat förklara varför vissa företag växer genom att integrera flera led i produktionskedjan, medan andra företag i samma bransch endast är verksamma inom ett led. För att ta ett exempel: varför driver vissa företag både kolgruvor och kolkraftverk, medan andra liknande gruvor och kraftverk drivs som separata företag?

Effektiv konfliktlösning

I början av 1970-talet lanserade Oliver Williamson teorin att hierarkiska organisationer ibland är effektivare än marknader därför att konflikter blir enklare och billigare att lösa. Om två anställda är oeniga om hur arbetsuppgifter eller överskott från verksamheten ska fördelas, så finns det alltid en chef som har rätten att bestämma. På en marknad, å andra sidan, måste förhandlingar fortgå tills parterna är överens. Kostnaderna för sådant köpsläende kan bli avsevärda och det finns ingen garanti för ett snabbt och effektivt slutresultat.

Detta resonemang kan kanske tolkas som att alla transaktioner borde äga rum inom ett enda gigantiskt företag, något som uppenbarligen vore orimligt. I själva verket har ju utvecklingen delvis gått i motsatt riktning. Ofta säljer företag av verksamhetsgrenar utan att själva produktionen påverkas. Sådan ”outsourcing” förvandlar företagsinterna transaktioner till transaktioner på marknaden. Alltså måste det också finnas nackdelar förknippade med hierarkiska organisationer.

Ett vanligt synsätt var att hierarkiska organisationer är ineffektiva därför att de medför administrationskostnader. Williamson insåg att detta inte är hela förklaringen, eftersom det mycket väl går att förskjuta gränserna mellan olika företag utan att ändra de administrativa rutinerna. Williamson menar i stället att huvudproblemet med hierarkier är att chefsauktoriteten kan missbrukas, t.ex. till att omfördela överskottet av verksamheten till egen fördel.

Ömsesidigt beroende leder till hierarkisk organisation

Hur kan man utveckla dessa ganska breda utsagor till en teori för ekonomisk organisering som ger testbara utsagor? Williamsons grundinsikt är att värdet av konfliktlösning beror på två faktorer. För det första är det ingen poäng att lösa konflikter som aldrig uppstår. Om det är lätt och billigt att reglera framtida transaktioner genom ett kontrakt, finns det inget behov av företag. Företag kommer bara att uppstå när möjligheterna att skriva kontrakt är begränsade. För det andra finns det ingen anledning att lösa konflikter om inte oenigheten kostar. Om både köpare och säljare kan finna andra handelspartner, är företag åter överflödiga.

Med andra ord bör vi vänta oss att hierarkiska organisationer uppstår när transaktionerna är komplexa och när parterna är ömsesidigt beroende av varandra. Det kanske tydligaste exemplet på ömsesidigt beroende är mellan parter som har tillgångar – i form av fysiskt kapital eller kunskaper – som bara har värde i den specifika relationen.

Låt oss nu se om teorin kan förklara företagets gränser på den energimarknad som beskrevs i början. Om ägaren till en kolgruva inte kan komma överens om kolpriset med ett angränsande kraftverk beror värdet av gruvan på avståndet till den närmaste alternativa köparen av kol, ofta ett annat kraftverk. Likaså, om kraftverket inte kan köpa kol från den närmaste gruvan beror kraftverkets värde på avståndet till den näst närmaste gruvan. Ju större avstånd desto större ömsesidigt beroende och, enligt teorin, desto större sannolikhet att företaget integrerar flera led i produktionskedjan.

Det är just detta mönster som har observerats. Om det finns flera närliggande gruvor och kraftverk är de vanligtvis organiserade som separata företag som använder enkla och kortfristiga kontrakt. Med växande avstånd till alternativa handelspartner blir kontrakten mer komplexa och långfristiga. Enligt en av studierna är sannolikheten sex gånger större för ett kraftverk att integreras med en intilliggande kolgruva jämfört med fallet där närmaste kolgruva ligger längre bort.

Slutsatser för ekonomisk politik

Williamsons teori har testats i många olika branscher och fått starkt empiriskt stöd. Sannolikheten att aktiviteter organiseras inom företag är större när transaktionerna är komplexa och tillgångarna relationsspecifika. Williamsons teoretiska ram har också visat sig fruktbar för att analysera olika former av inkompleta kontrakt, alltifrån äktenskapskontrakt till finansiella kontrakt mellan företag och investerare.

Enligt Williamsons teori ligger effektivitetsskäl bakom stora privata företag. De uppstår därför att det ekonomiska utbytet blir bättre än under alternativa organisationsformer. Om effektivitetsvinsterna faller bort tenderar företagen att splittras upp.

Storföretag kan naturligtvis missbruka sin makt, t.ex. genom konkurrensbegränsande åtgärder liksom politisk lobbyverksamhet. Men slutsatsen av Williamsons analys är att sådant beteende bör regleras direkt snarare än genom åtgärder som enbart begränsar företagets storlek.

LÄNKAR OCH LÄSTIPS

Mer information om årets priser, bland annat en vetenskaplig bakgrundsartikel på engelska, finns på Kungl. Vetenskapsakademiens webbplats, <http://kva.se> och på <http://nobelprize.org>. Där kan man också se presskonferensen som webb-TV. Mer information om utställningar och aktiviteter kring Nobelprisen finns på www.nobelmuseet.se.

Böcker på engelska

Ostrom, E. (1990) *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press, 298 sid.

Williamson, O. E. (1998) *The Economic Institutions of Capitalism*, Free Press, New York. 468 sid.

Vetenskapliga översiktsartiklar

Ostrom, E. et al. (1999) Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges, *Science* 284, sid. 278–282.

Williamson, O. E. (2005) The Economics of Governance, *American Economic Review* 95, sid. 1–18.

Svenska artiklar

Eidem, R. (1988) Oliver E. Williamson: Ekonomporträttet, *Ekonomisk Debatt* 3, sid. 203–208.

Ostrom, E. (2009) Essä: Resursutnyttjande, hållbarhet och mänskligt beteende, *Tvärnsnitt* nr 2.

PRISTAGARE

ELINOR OSTROM

Indiana University
Workshop in Political Theory and Policy Analysis
513 North Park Avenue
Bloomington, IN 47408-3895
USA

www.cogs.indiana.edu/people/homepages/ostrom.html

Amerikansk medborgare. Född 1933 i Los Angeles, CA, USA. F.D. i statsvetenskap 1965 vid University of California, Los Angeles, USA. Arthur F. Bentley Professor of Political Science och professor vid School of Public and Environmental Affairs, båda vid Indiana University, Bloomington, USA. Founding Director, Center for the Study of Institutional Diversity vid Arizona State University, Tempe, USA.

OLIVER E. WILLIAMSON

University of California Berkeley
Walter A. Haas School of Business
S545 Student Services Bldg.#1900
Berkeley, CA 94720-1900
USA

www2.haas.berkeley.edu/Faculty/williamson_oliver.aspx

Amerikansk medborgare. Född 1932 (77 år) i Superior, WI, USA. F.D. i nationalekonomi 1963 vid Carnegie Mellon University, USA. Edgar F. Kaiser Professor Emeritus of Business, Economics and Law och Professor of the Graduate School, båda vid University of California, Berkeley, USA.